

Izglītības
un zinātnes
ministrija

PuMPuRS

Atbalsts priekšlaicīgas
mācību pārtraukšanas
samazināšanai

*Iepirkuma „Metodisko atbalsta līdzekļu izstrādes ekspertu
pakalpojumu iepirkums”*

2. daļa

Metodiskā atbalsta līdzekļa

Rekomendācijas uzvedībai un sadarbībai klasē

informatīvais materiāls

Autori:

Rudīte Andersone

Alla Plaude

Lūcija Rutka

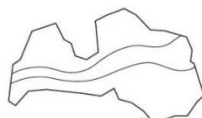
Elita Stikute

2018

Izglītības
kvalitātes
valsts
dienests

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Sociālais
fonds

Saturs

Ievads	3
1. Sadarbība klasē – mūsdienu pieeja un mērķi	5
2. Skolas kultūra kā nozīmīgs aspekts klases vadīšanā	8
3. Klases kultūra	10
4. Uzvedības un sadarbības specifika vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestādēs	12
5. Darbs multikulturālās, multirelīģiskās un multilingvālās klasēs	15
6. Klases kultūra kā resurs preventīvajā darbā	17
7. Labā prakse uzvedībai un sadarbībai klasē	20
Izmantoto avotu saraksts	23

Ievads

Informatīvā materiāla mērķis ir iepazīstināt ar metodiskā atbalsta līdzekli, kurš izstrādāts saskaņā ar izpratni par pedagoga rīcībspēju izglītības vidē atbilstoši sabiedrības attīstības tendencēm un saskaņā ar mūsdienu pedagoģisko realitāti, ievērojot Izglītības likuma 10.panta un 51.panta prasības attiecībā uz izglītojamā audzināšanu un savu pienākumu veikšanu un projekta „Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” Līguma Nr. P6-15/07-2018 tehniskās specifikācijas prasības. Metodiskā atbalsta līdzekļa satura izstrāde notiek ESF SAM 8.3.4. projekta “Samazināt priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, īstenojot preventīvus un intervences pasākumus” ietvaros.

Metodiskā atbalsta līdzekļa **mērķauditorija** ir vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestāžu pedagogi.

Metodiskā atbalsta līdzekļa **vīzija**:

Uzvedības un sadarbības uzlabošana klasē vai grupā – viena no iespējam priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas mazināšanai, ar kuras palīdzību iespējams veicināt izglītojamo mācīšanās motivāciju, emocionālo labizjūtu un mācību sasniegumus.

Metodiskā atbalsta līdzekļa **misija**:

Mērķtiecīgi uzlabot uzvedību un sadarbību klasē vai grupā, veicinot savstarpēju izpratni un atbalstu multikulturālā un multilingvālā vidē, attīstot izglītojamo interesi par mācībām, iesaistot dažādās mācību aktivitātēs un labvēlīga psiholoģiskā klimata veidošanā klasē vai grupā.

Metodiskā atbalsta līdzekļa **mērķis**:

Samazināt priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, sniedzot pedagogiem metodisku atbalstu izglītojamo uzvedības un sadarbības klasē uzlabošanā, strādājot multikulturālā un multilingvālā izglītības vidē.

Metodiskā atbalsta līdzekļa aktualitāte

Mūsdienu pedagoģiskajai realitātei ir raksturīgas pieaugošas atšķirības izglītojamo motivācijā, vajadzībās un viņu psihofizioloģiskajā attīstībā, pieaug to izglītojamo skaits, kas priekšlaicīgi pārtrauc mācības, mainās sadarbības veidi starp izglītojamo un pedagogu (IKVD, 2017; Fullan, Langworthy, 2014), paplašinās digitālās vides iespējas un izmantošana, mācīšanās tālmācībā, pedagoģiskā procesā tiek ieviesta interdisciplināra pieeja, kas paredz pedagogu savstarpēju sadarbību, mācību saturs ietver reālu problēmu un situāciju risināšanu

(Skola 2030, 2017), emigrācijas un reemigrācijas procesi ietekmē pedagoģiskā procesa organizāciju (Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departaments, 2017), mainās attiecības starp pedagogiem un izglītojamiem, pedagogs ir arī mentors un konsultants, arvien svarīgāka kļūst izglītojamo individuālo atšķirību ievērošana un respektēšana (Maslo, 2015).

Viena būtiska problēma izglītības vidē ir priekšlaicīga mācību pārtraukšana, jo tā ierobežo izglītojamo izaugsmi un panākumu gūšanu turpmākajā dzīvē un profesionālajā jomā (IKVD, 2017). Līdz ar to palielinās sociālās atstumtības risks. Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšana vai novēršana un izglītojamo mācību sasniegumu uzlabošana ir vērsta uz ilgtspējīgu izaugsmi un atbilst gan “gudras izaugsmes” mērķim, paaugstinot prasmju līmeni, gan “integrējošas izaugsmes” mērķim, mazinot vienu no galvenajiem bezdarba un nabadzības riska faktoriem. Tāpēc viens no Eiropas Padomes apstiprinātajiem pamatmērķiem ir samazināt priekšlaicīgu mācību pārtraukšanas īpatsvaru līdz mazāk nekā 10% (Eiropas Padome, 2011). 2016.gada Eiropas Padomes secinājumos par priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanu un panākumu izglītības iestādē veicināšanu ir teikts, ka nepieciešams sekmēt un veicināt uz sadarbību vērstas pieejas, lai vietējā līmenī samazinātu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, izmantojot, piemēram, atbalstu un sadarbības kultūru starp izglītojamajiem, vecākiem, ģimenēm un izglītības iestāžu darbiniekiem, lai stiprinātu jauniešu identificēšanos ar skolu sistēmu, palielinātu viņu motivāciju mācīties un veicinātu viņu iesaistīšanu uz sadarbību vērstos lēmumu pieņemšanas procesos gan vispārējā izglītībā, gan profesionālajā izglītībā (Eiropas Padome, 2016).

Projekta Skola 2030 mājas lapā ir atrodama vīzija par katru izglītojamo, kādu mēs vēlamies redzēt (Skola 2030, 2018). Izglītojamais ir atbildīgs sabiedrības dalībnieks, kurš iedziļinās, līdzdarbojas un sadarbojas, lai kopā ar citiem veidotu tādu sabiedrību, kādā vēlamies dzīvot. Izglītojamais ir radošs darītājs, kurš ievieš inovācijas, un personība ar pašapziņu, kurš ciena un rūpējas par sevi un citiem. Izglītojamais ir lietpratējs izaugsmē, kam mācīties nemitīgi un ar aizrautību kļuvis par ieradumu. Lai to sasniegtu, vispirms ir jānovērš vai jāsamazina priekšlaicīga mācību pārtraukšana. Pedagogiem ir salīdzinoši maza pieredze šādu problēmsituāciju risinājumos. Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas iemesli ir saistīti ar dažādiem objektīviem un subjektīviem faktoriem, starp kuriem ir zema mācīšanās motivācija, kam seko neattaisnoti mācību kavējumi, pazeminās mācību sasniegumi (Baltic Institute of Social Science, 2014).

Nodibinājuma „Baltic Institute of Social Science” veikto pētījumu „Skolēnu atbiršana pamatskolās. problēmas un risinājumi” (2007) un „Pētījums par priekšlaicīgas mācību pamešanas iemesliem un riskiem jauniešiem vecuma grupā no 13 līdz 18 gadiem” (2014) secinājumos ir ieteikums izglītības iestādēm pilnveidot mācību saturu apguvi, kas veicinātu

izglītojamo sadarbību un paaugstinātu mācīšanās motivāciju (Baltic Institute of Social Science, 2007; Baltic Institute of Social Science, 2014). Sadarbību klasēs veicina pašu pedagogu aktivitāte mācību nodarbību laikā, kad tiek īstenota sadarbība starp pedagogu un izglītojamo un starp izglītojamajiem, organizējot darbu gan individuāli, gan pāros, gan grupās, kas vienlaikus paaugstina izglītojamo mācību motivāciju (Gurbo, 2004).

Tas nosaka šī metodiskā atbalsta līdzekļa aktualitāti un tā uzdevumu sniegt atbalstu pedagogiem pašizglītībā un pedagoģiskā procesa organizācijā klasē vai grupā, lai veicinātu sadarbību un pozitīvu uzvedību klasē vai grupā, kas paaugstinātu izglītojamo mācību motivāciju, veicinātu izglītojamā personības izaugsmi un mācību sasniegumus.

1. Sadarbība klasē – mūsdienu pieeja un mērķi

Sadarbība ir kopīga, savstarpēji saskaņota darbība, vajadzības gadījumā cits citam palīdzot, cits citu atbalstot. Sadarbības partneriem var būt kopīgs mērķis, kopīgi uzdevumi vai – katram sava mērķis un uzdevumi (Beļickis, Blūma u.c. 2000). Tā ir arī savstarpēja pozitīva attieksme, palīdzība, atbalsts, dalīšanās pieredzē, kopīgs prieks par veiksmēm, prieks par kopā pavadīto laiku. Tādēļ sadarbība klasē vai grupā ir īpaši nozīmīga, lai samazinātu vai novērstu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu un veicinātu izglītojamo līdzdalību pedagoģiskajā procesā.

Vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestādēs ir izstrādāti iekšējās kārtības noteikumi, kuros ir ietverti galvenie **sadarbības principi**, kurus ievēro izglītojamie un pedagogi. Tajos ir akcentēts iestādes kopīgais viedoklis par pieņemamo uzvedību un sadarbību klasē vai grupā un tie ir svarīgi sadarbības prasmju attīstībā. Piemēram, „cienīsim cits citu”, „būsim draudzīgi”, „neviens mūsu izglītības iestādē nebūs „atstumtais””, „visu cenšamies darīt kopā”, „uzklausīsim viens otru” utt. (Nīmante, 2007).

Sadarbības pamatā ir vairākas prasmes – prasme klausīties, prasme jautāt, prasme runāt. To attīstība ir būtiski nozīmīga, veicinot sadarbību klasē vai grupā gan vispārējās izglītības, gan profesionālās izglītības iestādēs. Mācot sadarboties, pedagoģiskajā procesā var izmantot dažādus **paņēmienus** (Fadels, Bialka, Trilings, 2017):

1. vienošanās un atbildības sadalīšana par uzdotajiem uzdevumiem iezīmē darbu sadalījumu un centienu sinerģiju;
2. klausīšanās prasmju mācīšanās ļauj izveidot telpu, kur dalīties idejās, tās uzklausīt;
3. prasme uzdot jautājumus, it īpaši brīvus un vērstus uz domāšanu, atvieglo zināšanu paplašināšanu un veicina virzību uz labākiem risinājumiem;

4. sarunas prasmju – pacietīgas klausīšanās, elastīguma, viedokļa izklāstīšanas skaidri pa punktiem un spējas skaidri domāt spiediena ietekmē - praktizēšana un demonstrēšana ir noderīga jebkurā dzīves situācijā.

Pedagogs, lai iedrošinātu izglītojamos, cenšas atzīt izglītojamo tādu, kāds viņš ir; izrādīt ticību izglītojamajam, tā ļaujot viņam ticēt sev pašam; ticēt izglītojamā spējām; iegūt izglītojamā uzticību, ceļot viņa pašcieņu; atzīt paveikto un atzinīgi novērtēt pūliņus; izmantot grupu, lai veicinātu un stiprinātu izglītojamā attīstību; apvienot grupu tā, ka izglītojamais var būt drošs par savu vietu tajā; palīdzēt pakāpeniski un psiholoģiski pamatoti attīstīt prasmes, lai izglītojamais varētu gūt panākumus; pamanīt izglītojamā stiprās puses un labās īpašības un koncentrēt uzmanību uz tām; izmantot izglītojamā intereses, lai aktivizētu mācību darbu.

Sadarbībā jāņem vērā **izglītojamo vecumposmu īpatnības**, kas ietekmē saskarsmi sadarbības laikā. Lai atvieglotu informācijas uztveri, šī metodiskā atbalsta līdzekļa informatīvā materiāla ietvaros ir veikts sīkāks, Latvijas izglītības sistēmas kontekstam atbilstošs dalījums – atsevišķi analizēti **pusaudžu, jauniešu un pieaugušo vecuma posmi** (Miltuze, 2015) par pamatu ņemot biežāk sastopamo hronoloģisko vecumu konkrētajā izglītības pakāpē.

Ieteikumi sadarbības veidošanai ar pusaudžiem (no 11/12 līdz 15/16 gadiem).

- Ļoti uzmanīgi komunicēt ar pusaudžiem par viņu ķermeņa tēlu – izvairīties no kritiskām piezīmēm, savstarpējiem salīdzinājumiem;
- Sniegt pusaudžiem precīzu informāciju par fiziskajiem procesiem, kas notiek viņu ķermenī, komunicēt par medijos redzamajiem ķermeņa stereotipiem un to radīto izkropļoto priekšstatu;
- Palīdzēt pusaudžiem ieraudzīt, izprast un analizēt dažādu notikumu (paša pusaudža uzvedības, citu uzvedības, sabiedrībā notiekošo procesu u.c.) īstermiņa un ilgtermiņa sekas;
- Atbalstīt empātijas attīstību, runājot par emocijām un dažādām cilvēku reakcijām uz notiekošo;
- Respektēt pusaudžu vajadzību pēc autonomijas, veidot komunikāciju kā ar pieaugušu;
- Pieņemt un respektēt pusaudža vizuālo tēlu, lai cik ekstrēms tas nebūtu – eksperimenti ar vizuālo tēlu ir neizbēgama identitātes meklējumu daļa. Tai pat laikā novilkt striktas robežas, kādi eksperimenti nav atļauti – piemēram, alkohola vai apreibinošu vielu lietošana;
- Nekādā gadījumā nemoniecināt, nepazemot pusaudzi viņu draugu klātbūtnē. Ja nepieciešams izteikt kritiskas piezīmes, darīt to individuālās sarunās;
- Attīstīt interešu nodarbību sistēmu izglītības iestādes iekšienē – dažādus pulciņus, interešu klubus u.c., tādejādi atbalstot pusaudžu nepieciešamību pēc komunikācijas ar vienaudžiem;
- Veidot sadarbību ar ģimenēm, atbalstīt ģimeņu pasākumus izglītības iestādē, jo pusaudžiem no stabilām, drošām ģimenēm ir vieglāk veidot savu identitāti;

- Kopā ar klases vai grupas izglītojamajiem izstrādāt skaidrus un nepārprotamus klases vai grupas noteikumus, kā arī vienoties par sekām, kas notiks, ja šie noteikumi tiek pārkāpti. Ir ļoti būtiski, lai paši pusaudži piedalītos šo noteikumu izstrādē un paši ierosinātu sekas, kas seko noteikumu pārkāpumu gadījumā. Tas palīdz pusaudžiem uzņemties atbildību par klasē vai grupā notiekošo;
- Rūpēties par drošu apkārtējo vidi, kur pusaudzis nejūtas emocionāli apdraudēts, var droši izteikt savu viedokli, būt pārliecināts, ka tiks uzklauts, kas ir svarīgi plānojot un vadot sadarbības aktivitātes;
- Pusaudžiem ir vieglāk koncentrēt uzmanību, ja informācijas pasniegšanā tiek izmantotas emocionālas komponentes (piemēram, pārsteigums, izbrīns, prieks, pārdzīvojums utt.). To ieteicams ievērot, plānojot sadarbības aktivitātes;
- Respektēt, ka pusaudžiem bieži vien ir nepieciešams vairāk laika nekā pieaugušajiem, lai apstrādātu informāciju, jo viņi to vispirms uztver emocionālā plāksnē. To ieteicams ievērot, plānojot sadarbības aktivitātes.

Ieteikumi sadarbības veidošanai ar jauniešiem (no 16/17 līdz 18/19 gadiem).

- Atbalstīt izglītojamās identitātes meklējumos – respektēt interešu maiņas un dažādu iespēju izmēģināšanu;
- Karjeras izglītībā nodrošināt daudzveidīgu profesionālo pieredzi, palīdzēt izglītojamajiem karjeras izvēlē;
- Toleranti un cieņpilni izturēties pret reliģiskajām, kultūras, lingvistiskajām, etniskajām, sociāli ekonomiskajām u.c. atšķirībām;
- Piesaistīt karjeras konsultantus vai citus speciālistus, kas palīdzētu saprast izglītojamo profesionālās intereses;
- Veidot atbalstošu un elastīgu mācību vidi, kurā var plānot un vadīt sadarbības aktivitātes;
- Veidot komunikāciju kā ar pieaugušajiem, atbalstīt viņus centienos organizēt savu darbu, realizēt iniciatīvas, uzņemties atbildību, kas ir nozīmīgi plānojot un vadot sadarbības aktivitātes;
- Kopā ar klases vai grupas izglītojamajiem izstrādāt skaidrus un nepārprotamus klases vai grupas noteikumus, kā arī vienoties par sekām, kas notiks, ja šie noteikumi tiek pārkāpti.

Ieteikumi sadarbības veidošanai ar pieaugušajiem (no 18/19 līdz 65 gadiem).

- Atbalstīt un motivēt izglītojamo, jo pieaugušā vecumā mācīties nav tik pašsaprotami kā skolas vecumā;
- Piesaistīt karjeras konsultantus vai citus speciālistus, kas palīdzētu saprast izglītojamo profesionālās intereses;

- Respektēt izglītojamo reliģiskās, kultūras, lingvistiskās, etniskās, sociāli ekonomiskās u.c. atšķirības;
- Cieņpilni izturēties pret izglītojamo uzskatiem, viedokli, pārliecībām un vērtībām, respektēt atšķirīgo tajās, ņemt vērā, ka pieauguši izglītojamie ir nobrieduši indivīdi ar savu pieredzi un vērtībām, kas ir svarīgi plānojot un vadot sadarbības aktivitātes;
- Stiprināt izglītojamo pašefektivitātes izjūtu, tādejādi uzturot viņu motivāciju, arī plānojot un vadot sadarbības aktivitātes;
- Izmantot izglītojamo pieredzi kā resursu pedagoģiskajā procesā, tai skaitā plānojot un vadot sadarbības aktivitātes.

Sadarbībā, kas norisinās starp izglītojamo un pedagogu, izglītojamo un citiem izglītojamajiem, pedagogu un vecākiem, starp pedagogiem un citiem speciālistiem, balstās izglītības iestādes kultūra. Tādēļ, domājot par skolas kultūru, vispirms jāveido pozitīvas, atbalstošas sadarbības pieredze. Uz tās pamata tiek veidots vērtību un normu kopums, kas ir skolas kultūras un klases vai grupas „vadīšanas” pamatā gan vispārējā izglītībā, gan profesionālajā izglītībā.

2. Skolas kultūra kā nozīmīgs aspekts klases "vadīšanā"

Analizējot ar sabiedrības pārmaiņām saistīto nākotnes redzējumu attiecībā uz izglītību, parādās atšķirības starp šaurāku, tehnokrātiskos un ekonomiskos argumentos balstīto domāšanu un veseluma pieeju, kas lēmumu pieņemšanas un darbības centrā izvirza saziņu, sadarbību un starpdisciplināritāti. Šaurā nākotnes redzējuma pielietojuma problēmas atklāj to, ka parādās (Facer, 2011) jauna veida attiecību veidošanās starp cilvēkiem un tehnoloģijām, jauna veida starppaaudžu attiecību veidošanās, jaunu zināšanu un demokrātijas formu meklējumi, radikālas ekonomikas un sociālās nevienlīdzības intensificēšana. Šīs tendences vienlaikus gan rada apdraudējumu izglītības iestādes un pedagogu līdzšinējai darbībai, gan arī paver jaunas iespējas, kas daudzos gadījumos, t.sk. attiecībā uz skolas kā daudzfunkcionāla vietējās sabiedrības centra veidošanos Latvijā, nozīmē jau intuitīvi iesāktu inovāciju tālākas pamatotas un sistēmiskas ieviešanas nepieciešamību. Skolas kultūra lielā mērā ir saistīta ar izpratni par izglītības iestādes funkcijām un lomu (Tūna, 2016):

- 1) nepieciešamība uztvert izglītības iestādi kā starppaaudžu solidaritātes resursu, jo iedzīvotāji noveco, uz pieejamajiem resursiem vienlaicīgi pretendē vairākas paaudzes, un strauji attīstošās tehnoloģijas principiāli maina tradicionālo izpratni par to, kādas zināšanas un pieredze ir noderīga jaunajos apstākļos un kā to nodot tālāk jaunajai paaudzei;

- 2) izglītības iestāde kā sociālā taisnīguma sekmēšanas resurss, ņemot vērā atšķirības digitālajos un sociālajos apstākļos un pieredzē, ar kādu izglītojamie ienāk mūsdienu izglītības iestādē;
- 3) nepieciešamība sagatavot izglītojamus dzīvei demokrātiskā sabiedrībā apstākļos, kad strauji izplatās novērošanas sistēmas un rodas jauni sociālie tīklojumi, sabiedrības locekļiem radot jauna veida satikšanās un sadarbošanās vidi;
- 4) nepieciešamība izglītības iestādei darboties kā resursam ilgtspējīgas ekonomiskās nākotnes veidošanas apstākļos, kad intensīvu globalizācijas procesu apstākļos tiek prognozēta pieaugoša sabiedrības grupu polarizācija, radikāla nelīdztiesība un vides degradācija.

Skolas kultūra ietver uzskatus, attiecības, attieksmi un rakstiskus un nerakstītus noteikumus, kas veido un ietekmē ikvienu izglītības iestādes funkcionēšanas aspektu, tā ietver arī konkrētākus jautājumus, piemēram, izglītojamo fizisko un emocionālo drošību, klases vai grupas un sabiedrisko telpu sakārtotību vai pakāpi, kādā izglītības iestāde apzina un ievēro etnisko, valodu vai kultūras daudzveidību (The Glossary of Education Reform, 2013).

Ieteikumi skolas kultūras pilnveidei vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestādēs (The Glossary of Education Reform, 2013).

- 1) Izveidot tādas profesionālās pedagogu organizācijas vai metodiskās komisijas, kas mudina pedagogus sazināties, dalīties pieredzē un sadarboties koleģiāli un produktīvi.
- 2) Organizēt seminārus un veicināt pedagoģiskās pieredzes izpēti, lai izglītotu pedagogus un izglītojamus par priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanu vai novēršanu.
- 3) Organizēt pasākumus un veidot izglītības pieredzi, kur godina un atzīst izglītojamo etnisko un valodu daudzveidību, piemēram, rīkot kultūras pasākumus un svētkus, kā arī uzaicināt vietējos kultūras vadītājus, lai iepazīstinātu izglītojamos ar dažādu kultūru vidi un veidotu saikni ar to, kas tiek mācīts vēsturē, sociālo zinību un literatūras mācību priekšmetos.
- 4) Izveidot konsultāciju programmas, lai pārī izglītojamais ar konsultantu stiprinātu attiecības ar pedagogiem un citiem izglītojamajiem un nodrošinātu, ka izglītojamo labi pazīst un atbalsta vismaz viens pedagogs izglītības iestādē, optimāli tas, kurš īsteno klases „vadību”.
- 5) Organizēt forumus, kuros dalībnieki tiek aicināti dalīties savā viedoklī par izglītības iestādi un tās programmām.
- 6) Izveidot vadības komandu vai padomi, kurā ir izglītības iestādes vadības, pedagogu, izglītojamo, vecāku un vietējās sabiedrības locekļu pārstāvniecība, kas pārrauga un virza izglītības iestādes kultūras uzlabošanas iniciatīvu.

Klases „vadīšanu” pozitīvi ietekmē tāda skolas kultūra vispārējā izglītībā un profesionālajā izglītībā, kurā ikviens izglītojamais izjūt lepnumu par piederību izglītības

iestādei, jūtas novērtēts, tiek atzīti un novērtēti viņa sasniegumi, tiek analizēts, kā ikviena cilvēka uzvedība ietekmē viņu, citus cilvēkus un apkārtējos (Fisher, Frey, Pumpian, 2012).

Savukārt, klases „vadība” ir cieši saistīta ar klases vai grupas kultūru. Tā vienlaicīgi gan palīdz veidot klases kultūru, gan ir atkarīga no tās. Tādēļ nākošajā nodaļā tiks analizēta klases kultūra, tās veidošanās.

3. Klases kultūra

Klases kultūru veido pedagogi un izglītojamie savstarpējā mijiedarbībā. Te ir nozīmīgi divi aspekti – lietu vide klases telpā un sociālās attiecības, ko ietekmē pastāvošās uzvedības normas, iekšējās kārtības noteikumi, klases vai grupas darba organizāciju u.c.

Klases kultūrā nozīmīgas ir izglītojamo drošības un piederības izjūtas.

Drošības izjūtu izglītības iestādē veido skaidri noteikumi: labas uzvedības paradumi ir garants fiziskai drošībai, savukārt, prognozējamas prasības veicina emocionālo drošību. Līdz ar to terminu „drošība” var traktēt kā pretstatu impulsivitātei. Klases vai grupas noteikumi veidoti ar mērķi radīt drošāku, atbalstošāku vidi katram izglītojamajam, kur viņi ir līdzatbildīgi par to (Gudeta, 2016). Līdzatbildību var attīstīt, veidojot izglītojamo pieredzi lēmumu pieņemšanā, kur atklāti tiek diskutēti par lēmumu variantiem, atrasti kompromisi, kur pedagogs demonstrē iespējamus risinājumus, arī vissliktākos, lai parādītu jautājumu sarežģītību (Cohen, Cardillo, Pickeral, 2011).

Piederības izjūta klases kultūrā ir iekšēja attieksme, apzināšanās būt piederīgam kādai klasei, grupai, kolektīvam, būt nepieciešami saistītam ar to, līdzdalīgam kopīgu mērķu sasniegšanā, atbildīgam par citiem klasesbiedriem, par notiekošajiem procesiem, nākotni (Beļickis, Blūma u.c. 2000). Pētnieki ir vienprātīgi, ka izglītojamo piederības izjūta izglītības iestādei un klasei vai grupai ir viena no viņu pamatvajadzībām. Kad tā tiek realizēta, izglītojamie darbojas aktīvāk, labāk spēj pārvarēt grūtības, iemācās sadarboties, kā arī realizē savas spējas un attīsta savu personību (Bondere, 2017).

Ir zināmi četri faktori, kas veicina piederību klasei:

- 1) pedagogu atbalsts (īpaši nozīmīgs ir emocionālais atbalsts izglītojamajiem);
- 2) piederība pozitīvai izglītojamo grupai: kontakti ar citiem izglītojamajiem var uzlabot klases vai grupas uztveri;
- 3) apņemšanās izglītībā (izglītības mērķi, izpratne par saviem nākotnes nodomiem, sadarbības nozīmi);

- 4) klases vai grupas vide: fiziskā un psiholoģiskā vide var raisīt izglītojamus pozitīvus priekšstatus par klasi vai grupu, tās kultūru.

Klases kultūrā pieņemama ir izglītojamā pozitīva uzvedība, kas veicina sadarbību klasē. Izglītojamajiem ir svarīgi just, ka viņi tiek respektēti, ka pedagogs pret viņiem izturas kā pret līdzīgiem grupas/klases/skolas/sabiedrības locekļiem (Daniela, 2009; Mārtinsone, Nīmante, Daniela, 2013). Uzvedības modeļus izglītojamie iemācās savstarpējo attiecību rezultātā (Rutka, 2012). To īstenošana saistīta ar motivāciju. Nemotivēts izglītojamais nedemonstrēs apgūto uzvedību. Šādos gadījumos pedagogs izmanto apbalvojumus, piemēram, uzslavas. Jāņem vērā, ka uzslavas ir efektīvākas, ja tās izsaka nekavējoties, ir konkrētas – tiek paskaidrots, par ko izglītojamais saņem uzslavu, un tiek izteiktas publiski. **Pedagogam ieteicams ievērot, lai piemērotas uzvedības pastiprināšanā starp uzslavām un aizrādījumiem tiktu ievērota proporcija 5:1. Ieteicams izmantot taktiku, kad katru dienu atrod iemeslu un izsaka vairākas uzslavas vai iedrošinājumus katram izglītojamajam** (Martinsone, Nīmante, Daniela, 2013).

Paņēmieni pozitīvas uzvedības un sadarbības veicināšanai, attīstot klases kultūru (Pāvulēns, 2016):

- 1) Izglītojamajiem ir iespējas patstāvīgi pieņemt lēmumus, kas nozīmīgi ietekmē viņu ikdienu un nākotni. Piemēram, izvirza mācību mērķus, plāno laiku, izpēta karjeras iespējas utt.
- 2) Izglītojamais saņem atbalstu patstāvīgi pieņemto lēmumu, mērķu un sasniegumu savstarpējās saistības saskatīšanā. Piemēram, „tu regulāri pildīji mājas darbus, tagad saņēmi teicamu vērtējumu”.
- 3) Izglītojamais saņem atbalstu izvirzīto ilgtermiņa mērķu sasniegšanas stratēģiju (īstermiņa mērķu secības) izveidošanā. Piemēram, „lai saņemtu iecerēto augstāku vērtējumu matemātikā, nepieciešams pārbaudīt nododamos mājas darbus, vingrināties pirms pārbaudes darbiem, nekautrēties uzdot jautājumus neskaidrību gadījumos”.
- 4) Izglītojamie saņem atbalstu realitātei atbilstoša priekšstata par trūkumiem pieņemšanā un trūkumu pārvarēšanas risinājumu meklēšanā. Piemēram, „tev bieži pietrūkst laika mājas darbu izpildei. Padomāsim, kā veiksmīgāk saplānot tavas dienas gaitas, lai visu paspētu”.
- 5) Izglītojamie saņem atbalstu mācību un sociālā atbalsta meklējumos. Piemēram, tiek skaidrots kā pedagogiem lūgt padomu, ieteikumus, kādos gadījumos vērsties pēc palīdzības pie sociālā pedagoga u.c.

Klases kultūras veidošanā īpaši nozīmīgas ir divas pedagoga kompetences jeb lietpratības – pedagoga psiholoģiskā kompetence jeb lietpratība un klasvadības kompetence jeb lietpratība. Efektīvas stratēģijas klases “vadībā” pozitīvas uzvedības un sadarbības veicināšanā vienmēr saistītas ar klases normu un principu izstrādi un konsekventu izmantošanu. Tādēļ

pedagogiem ieteicams klases vai grupas kultūras veidošanā izmantot četru veidu stratēģijas (Hattie, 2013):

- 1) **Ilgstošās ietekmes stratēģija.** Laba pedagogu un izglītojamo sadarbība. Pedagogi, kuriem ir ciešas, labvēlīgas attiecības ar saviem izglītojamajiem, daudz vieglāk pārvalda savu izglītojamo uzvedību. Pedagogi veido ciešas attiecības, esot gan stingri prasībās, gan vienlaikus rūpējoties par izglītojamajiem. Viņi labi pārredz klasi vai grupu.
- 2) **Spēcīgās ietekmes stratēģija.** Pedagogs rūpīgi strukturē un kontrolē mācīšanos, saprātīgi izmanto grupu darbu, kur izglītojamie ir atbildīgi par darbu, ko viņi ir paveikuši (vai nu kā indivīds vai grupa). Te tiek izmantoti apbalvojumi vai cita veida pastiprinājumi (punkti, žetoni u.c.) par labu sadarbību, uzvedību un gala rezultātu.
- 3) **Mēreni spēcīgas ietekmes stratēģijas.** Šeit pamatā ir apbalvojumi vai pastiprinājumi, kas tiek piešķirti individuāli atsevišķiem izglītojamajiem. Tie ietver atalgojumu par vēlamu uzvedību un sodīšanu par nepareizu uzvedību. Piemēram, žetonus, punktus, uzlīmes un ko citu līdzīgu, kā arī atzīmes, komentārus vecākiem un slavēšana.
- 4) **Mērenas ietekmes stratēģijas.** Pedagogs izvirza minimālu skaitu formālo noteikumu, izskaidrojot noteikumu nepieciešamību. Izglītojamie var mainīt šos noteikumus, diskutējot un argumentējot, izsakot savu viedokli. Formulējot noteikumus pozitīvi, tiek izskaidrots, kāda uzvedība tiek gaidīta no izglītojamajiem.

Uzvedība un sadarbība vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestādēs veidojas nedaudz atšķirīgāk, labo prakses piemēru daudzums arī ir atšķirīgs. Profesionālajā izglītībā, īstenojot darba vidē balstītas mācības, paplašinās sadarbība grupā, jo mācību process notiek ne tikai izglītības iestādē, bet arī darba vidē. Te veidojas pieredze, kas var samazināt vai novērst priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, veicinot izglītojamo līdzdalību pedagoģiskajā procesā.

4. Uzvedības un sadarbības specifika vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestādēs

Profesionālā izglītība ir praktiska un teorētiska sagatavošanās darbam noteiktā profesijā, profesionālās kvalifikācijas ieguvei un pilnveidei. Profesionālās izglītības raksturīga iezīme ir izglītības iestāžu specializācija noteiktā izglītības tematiskajā jomā ar atbilstošu profesiju apguves piedāvājumu. Profesionālajā izglītībā tiek ieviestas **darba vidē balstītas mācības**, ko nosaka Ministru kabineta 15.07.2016. noteikumi Nr. 484 „Kārtība, kādā organizē un īsteno darba vidē balstītas mācības”. Darba vidē balstītas mācības ir profesionālās izglītības

forma, kurā izglītojamais praktiskās iemaņas vismaz pusi no mācību laika apgūst reālā darba vidē uzņēmumā, bet teorētiskās zināšanas - profesionālās izglītības iestādē (IZM, 2014). Darba vidē balstītas mācības sniedz izglītojamajiem iespējas jau pirmajā kursā iepazīt darbu uzņēmumā, apgūt prasmes un jaunākās tehnoloģijas pie nozares profesionāļiem. Līdz ar to būtiski paplašinās **izglītojamo sadarbība** mācību laikā, kas ietekmē arī izglītojamo **uzvedības paradumus** un samazina vai novērš priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Kopā ar darba iemaņu apguvi izglītojamie apgūst uzvedības paraugus, kas raksturīgi atsevišķo specialitāšu darbā. Pētījumā „Darba vidē balstītu mācību īstenošana profesionālās izglītības attīstībai Latvijā” secināts, ka darba vidē balstītas mācības **palielina izglītojamo motivāciju** kā izglītības, tā praktiskās darbības aspektā. Tā ir viena no būtiskām darba vidē balstītu mācību priekšrocībām. Vienlaikus pētījumā konstatētas problēmas - neskaidrības tiesiskajā regulējumā, neskaidrības par darba samaksas jautājumiem, darba vidē balstītu mācību īstenošanas specifiskie nosacījumi uzņēmumiem un izglītības iestādēm (Klāsons, Avotiņš, Porniece, Spuriņš, 2015).

Vispārējā izglītība – cilvēka, dabas un sabiedrības daudzveidības un vienotības izziņa, humānas, brīvas un atbildīgas personības veidošanās process un tās rezultāts. Viens no vispārējās vidējās izglītības mērķiem ir, lai ikviens izglītojamais kļūtu par mērķtiecīgu un lietpratīgu savas profesionālās nākotnes veidotāju, kurš izsvērti **līdzdarbojas sabiedrības dzīvē, sadarbojas**. Vispārējās izglītības iestādē izglītojamajiem nav tik plaša **sadarbība** kā profesionālajā izglītībā. Tā galvenokārt notiek starp pašiem izglītojamajiem, ar pedagogiem, ar citu izglītības iestādes personālu. Tomēr, ja skatās plašāk, tad vispārējās izglītības iestādei un pedagogiem piemīt potenciāls veidot saiknes starp izglītības iestādi un vietējās sabiedrības iedzīvotājiem, jo liela daļa iedzīvotāju ir tādā vai citādā veidā saistīti ar izglītības iestādi, tāpēc tā var darboties kā efektīva, turklāt divvirzienu informācijas apmaiņas vieta, tādejādi samazinot vai novēršot priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Izglītības iestādei kļūstot par daudzfunkcionālu sabiedrības centru, neformāli, balstoties uz kopīgām interesēm un vajadzībām, veidojas jauni sadarbības tīkli, kuru dalībnieki atklāj un izprot sadarbības lietderību, piemēram, institucionālā līmenī (izglītības iestāde, citas pašvaldības iestādes, biedrības, uzņēmēji, iedzīvotāji utt.) vai starp paaudzēm (bērni, jaunieši, seniori, darbaspējīgajā vecumā esošie iedzīvotāji sadarbojas un palīdz cits citam, arī paši gūstot jaunas zināšanas, prasmes un gandarījumu) (Tūna, 2016). Līdz ar to **paplašinās izglītojamo sadarbības pieredze**, kas pozitīvi ietekmē mācību motivāciju, uzskatāmi demonstrējot zināšanu un prasmju pielietojumu daudzveidīgās situācijās. Tā var palīdzēt novērst vai samazināt izglītojamo priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Piemēram, ja izglītības iestāde sadarbojas ar muzeju, izglītojamie līdzdarbojas kopīgos projektos, piedalās novada izpētes ekspedīcijās, pieraksta atmiņas, mācību nodarbībās izmanto muzeja materiālus un krājumus, vēstures nodarbībās

pieraksta vecāku un vecvecāku pieredzēto dažādu vēstures notikumu laikā (padomju laiki, Baltijas ceļš, barikādes, neatkarības atgūšana, u.c.), pedagogi ar muzeja darbiniekiem plāno kopīgas mācību nodarbības, izglītojamie piedalās muzeja pasākumu plānošanā un vadīšanā utt. (Miķelsone, Ozols, 2018).

Ieteikumi sadarbības un uzvedības attīstībai profesionālās izglītības iestādēs:

- 1) Veidot **individuālos mācību plānus**, kurus izstrādā izglītības iestāde sadarbībā ar uzņēmumu, kas iesaistījies darba vidē balstītu mācību īstenošanā.
- 2) Izvirzīt **vienādas prasības attiecībā uz izglītojamo uzvedību un sadarbību mācību procesā** darba vidē balstītu mācību īstenošanā gan izglītības iestādē, gan uzņēmumā. Šai nolūkā sniegt metodisko atbalstu darba vidē balstītu mācību vadītājam uzņēmumā.
- 3) Veikt darba vidē balstītu mācību **ikmēneša rezultāta novērtējumu**, ne tikai vērtējumu prakses beigās.

Ieteikumi sadarbības un uzvedības attīstībai vispārējās izglītības iestādēs:

- 1) Mērķtiecīgi veidot **drošu un atbalstošu vidi**, kur heterogēnās (daudzveidīgās) grupās regulāri un **dažādos kontekstos** izglītojamie gūst **sadarbības un līdzdalības pieredzi**.
- 2) Izstrādāt kopā ar izglītojamajiem **uzvedības un sadarbības noteikumus**, kuru izpilde ir saistoša gan izglītojamajiem, gan pedagogiem.
- 3) **Atbalstīt un novērtēt pozitīvu uzvedību un sadarbību**, izmantojot uzslavas, pamudinājumus utt.

Ieteikums sadarbības un uzvedības attīstībai vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestādēs - attīstīt sadarbības caurviju prasmi, ko veido četri darbības elementi – izglītojamie *sarunājas* (uzdod jautājumus, veido sarunu), *saprotas* (atpazīst līdzīgo un atšķirīgo dažādos cilvēkos, viņu viedokļos, izskaidro to veidošanos), *dara kopā* (saprot un veic savus pienākumus grupā, uzņemas atbildību par kopīgā darba rezultātiem), *veido attiecības* (izvērtē iespējas un plāno aktivitātes, rīkojas atbildīgi).

Vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestāžu klašu un grupu vide sabiedrības pārmaiņu, migrācijas un reemigrācijas procesu rezultātā kļūst arvien multikulturālāka un multilingvāla. Tas veido jaunus akcentus sadarbībā, kas reizē gan veicina izglītojamo pieredzes attīstību, gan arī var izrādīties kā apdraudējums, kam var sekot priekšlaicīga mācību pārtraukšana. Tādēļ izglītojamo aktīva līdzdalība mācību procesā ir viens no priekšnoteikumiem, kas sekmēs katra izglītojamā izaugsmi un panākumus, kā arī samazinās vai novērsīs priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu.

5. Darbs multikulturālās, multireligiģiskās un multilingvālās klasēs

Uz Eiropas valstu fona pašlaik Latviju var raksturot kā valsti ar vislielāko cittautiešu skaitu, kā savā pētījumā ir konstatējusi Latviešu valodas aģentūra (Baltiņš, Hirša, Kļava, Motivāne, Valdmanis, 2012). Ministru kabineta 20.10.2011. rīkojumā Nr.542 „Par Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņēm 2012.–2018.gadam” noteikts, ka **jāveicina sociāli atstumto grupu iekļaušanos sabiedrībā** un jānovērš diskrimināciju (Ministru kabinets, 2011). Pedagoģiem un izglītojamajiem jāsadarbojas multikulturālā un multilingvālā klases vai grupas vidē. Šeit priekšplānā izvirzās divi aspekti – iecietības pret atšķirīgo attīstība un vairāku valodu lietojums.

Multikulturālā klase vai grupa ir multikultūru sabiedrības daļa, kuru raksturo tas, ka dažādas kultūras, etniskās, reliģiskās un citas grupas dzīvo līdzās vienā sabiedrībā; šīs grupas saglabā atvērtas mijiedarbības attiecības, mainās un savstarpēji atzīst savas un citu grupu vērtības un dzīvesveidu, un to, ka nav vērtīgu un mazāk vērtīgu, labāku vai sliktāku kultūru; **ikvienam ir vienādas tiesības, pienākumi un iespējas**; pastāv iecietība; dažādība tiek uzskatīta par pozitīvu vērtību sociālai, politiskai un ekonomiskai izaugsmei (Tūna, 2011).

Izglītības iestādēm ir uzticēta liela atbildība attīstīt izglītojamo iecietību klases vai grupas daudzkultūru vidē, kuru raksturo multikulturālisms, reliģiju daudzveidība un valodu dažādība. Tādēļ **drošas un draudzīgas vides veidošana** ir viens no pirmajiem uzdevumiem, ko veic izglītības iestāde, lai novērstu vai samazinātu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Pedagoģi un izglītības iestādes darbinieki vienmēr stingri norāda uz savu noraidīto attieksmi pret neiecietību.

Vairāku valodu apguve un lietošanas prasmju attīstība pedagoģiskajā procesā ir viens no priekšnoteikumiem izglītojamo veiksmīgas dzīves karjeras attīstībā. Multilingvismā izšķir trīs savstarpēji saistītus līmeņus – sabiedrības multilingvisms, valodas izglītības sistēmā, klases vai grupas mācību aktivitātēs izmantotās valodas (De Korne, 2012).

Multilingvālas klases vai grupas nav retums mūsdienu pedagoģiskajā realitātē. Pie tam jauno izglītības programmu darba variantu paraugos ir atrodami piemēri, kas veicina izglītojamo prasmju attīstību multilingvālā vidē un priekšlaicīgu mācību pārtraukšanas novēršanu vai samazināšanu.

Latvijā, tāpat kā citās Eiropas Savienības valstīs, šai gadsimtā multikultūru vidi papildina un bagātina migrantu un reemigrantu plūsma, kas vienlaicīgi rada izaicinājumu izglītībai. Tie ir saistīti arī ar priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanu vai novēršanu. Rīgas pašvaldības 2017.gadā veiktajā projekta AMITIE CODE pētījumā tika iegūti dati par **atbalsta pasākumiem**, ko izglītības iestāde sniedz jauniebraucēju jeb migrantu un reemigrantu bērniem. Tie ir (Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departaments, 2017) - cieša

sadarbība ar vecākiem (20,4%), papildus stundas/konsultācijas vairākos mācību priekšmetos (17,1%), pārrunas ar pedagogu kolektīvu par izglītojamā vajadzībām (17,1%), pasākumi klases vai grupas kolektīvam, kurā izglītojamais mācās (iepazīstināšana, saliedēšana u.c.) (15,7%), izglītības programmas individuālā mācību plāna izstrāde (12,9%), papildus nodarbības vai konsultācijas vienā mācību priekšmetā (12,7%). Atbalsts izglītības iestādēm un izglītojamajiem ir paredzēts Ministru kabineta 13.10.2015. noteikumos Nr.591 „Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības iestādēs un speciālajās pirmsskolas izglītības grupās un atskaitīti no tām, kā arī pārcelti uz nākamo klasi”, kur 30. un 31.punktā noteikta reemigrantu un jauniebraucēju uzņemšanas kārtība izglītības iestādēs.

Ieteikumi darbam multikulturālās, multirelīģiskās un multilingvālās klasēs (Izglītības attīstības centrs, 2017; Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departaments, 2017; Tūna, 2014):

- 1) Nodrošināt **vienādas iespējas** mācīties un līdzdarboties pedagoģiskajā procesā ikvienam izglītojamajam neatkarīgi no dzimuma, rases, etniskās izcelsmes, kultūras, dzimtās valodas, reliģiskās piederības, sociālā statusa, vecuma vai īpašajām vajadzībām.
 - Visi izglītojamie un pedagogi ir **līdztiesīgi**.
 - Veicina **izglītojamo līdzdalību** klases vai grupas mācību procesā un sabiedriskajā dzīvē un samazina viņu atstumtību, tā novēršot vai samazinot priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu.
 - Palīdz izglītojamajam **apzināties savu identitāti**, piederību noteiktai kultūrvidei, kas uztverama kā vērtība viņa dzīveskarjerā.
 - Veic **vides un mācību aktivitāšu adaptāciju/pielāgošanu**, lai izglītojamie ar atšķirīgām spējām, mācīšanās vajadzībām un sociālo pieredzi var piedalīties mācību procesā.
 - Sniedz atbalstu jauniebraucēju adaptācijā iesaistot **citus izglītojamus**. Mentora (drauga, vēstnieka) lomā var būt motivēts un ieinteresēts klases vai grupas biedrs, kā arī izglītojamais, kurš runā jauniebraucēja valodā vai nāk no tā paša reģiona. Tomēr jāuzmanās, lai komunicēšana tikai ar savas valodas nesēju nekļūst par šķērsli līdzdarbībai pārējā kolektīvā un neveicina priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu.
- 2) Palīdzēt izglītojamajiem **saprast, pieņemt un cienīt dažādību**.
 - Attīsta izglītojamo **cieņu pret viedokļu un izvēļu atšķirībām** un palīdz izglītojamajiem attīstīt prasmes, kas ļauj pienācīgā, sabiedrībā pieņemtā veidā paust savus uzskatus.
 - Izmanto **dialogu**, kur balstoties uz savu personīgo pieredzi, izglītojamie mācās, kā nosaukt vai raksturot jautājumu, par ko rodas/var rasties domstarpības, par šo jautājumu

tiek veidotas jaunas zināšanas, ieklausoties citu teiktajā, tiek izstrādāti varianti, kā atrisināt jautājumu, rīkojoties individuāli vai grupā.

- Izmanto citu kultūru izglītojamo (jauniebraucēju) **iepriekšējo pieredzi un zināšanas** kā unikālu resursu mācību procesā. Piemēram, ģeogrāfijā, mācoties par attiecīgo valsti vai reģionu, aicina izglītojamo būt eksperta lomā. Te nevajadzētu aprobežoties tikai ar eksotisku un virspusēju iezīmju izcelšanu (apgērbs, mūzika, tradīcijas). Tas var pastiprināt atšķirīguma un neiederēšanās izjūtu un kalpot par iemeslu priekšlaicīgai mācību pārtraukšanai.
- Pedagoģi un klases vai grupas biedri iemācās un lieto dažus vārdus (labdien, paldies u.c.) jauniebraucēju dzimtajā valodā. Tas apliecina viņu **nozīmīgumu līdzilvēku acīs** un veido motivāciju apgūt latviešu valodu. Arī mācoties latviešu valodu, jaunajam izglītojamajam var apjautāties, kā konkrētais vārds skan viņa dzimtajā valodā.

Ievērojot riskus, kas veidojas sadarbojoties multikulturālajā izglītības vidē, un kas ir identificēti mūsdienu pedagoģiskajā vidē (IKVD, 2017), svarīgs ir preventīvais darbs, kur klases vai grupas kultūra tiek izmantota kā resurss, lai samazinātu vai novērstu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu un veicinātu izglītojamo līdzdalību mācību un audzināšanas procesā.

6. Klases kultūra kā resurss preventīvajā darbā

Klases kultūra ir nozīmīgs resurss preventīvajā darbā, samazinot vai novēršot priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, vardarbību, atkarīgo vielu lietošanu utt. Attiecībās starp izglītojamo un pedagoģu pakāpeniski notiek pāreja no hierarhiskas, varā balstītas pieejas uz sadarbību, kurā izglītojamais un pedagoģi sastopas kā līdzvērtīgi partneri (Špona, 2006), mācīšanās procesa dalībnieki (co-learners) ar atšķirīgu pieredzi un kontekstu, lai kopīgi konstruētu 21.gadsimta vajadzībām atbilstošu mācīšanās praksi un rezultātu (Tūna, 2016), kur izglītojamie ir aktīvi mācību procesa līdzdalībnieki. Šāda klases kultūra, kur izglītojamie sadarbojas, ir līdzdalībnieki pedagoģiskajā procesā ar skaidriem sadarbības principiem, ir svarīgs faktors preventīvajā darbā.

Pedagoģiskajā vidē ir identificēti riski attiecībā uz **priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu** (IKVD, 2017), kas attiecas uz izglītojamo un pedagoģu, kā arī izglītojamo savstarpējas saskarsmes un uzvedības kultūru (konfliktiem (UNESCO, 2015), vardarbību utt.), kuru sekas

var būt regulāri mācību nodarbību kavējumi, gan mācīšanās grūtības, ko izraisa iekavēta zināšanu un prasmju apguve, kuras sekas savukārt ir nepietiekami vērtējumi, gan domāšanas un uztveres īpatnības, izglītojamo zema motivācija vai selektīva interese par konkrētiem mācību priekšmetiem, kas saistās ar izglītojamā vīziju par nākamo profesiju vai nodarbošanos, gan nepietiekams vai neesošs atbalsts izglītības iestādē un ģimenē, vāja iesaistīšanās problēmu risināšanā. Te nepieciešams attīstīt izglītojamo sadarbības prasmes, veidot piederības izjūtu, mācīt pozitīvas uzvedības modeļus. Šim nolūkam, kā tika secināts Latvijas Universitātē veiktajā projekta „Jaunu izaicinājumu un risināšanas iespēju identificēšana un analīze, kas ietekmē pieaugušo (18 -24 gadi) iesaistīšanos (atgriešanos) mūžmācīšanās procesā” (2011 – 2015) pētījumā, nepieciešami preventīvie pasākumi klasē vai grupā, kas saistīti ar tradicionālā mācību procesa pārorientāciju no mācību satura iegaumēšanas uz izglītojamo domāšanas attīstību mācību satura apguvē, no pedagoga mācīšanas uz izglītojamo mācīšanos, attīstot izglītojamo spējas salīdzināt, analizēt, sintezēt, vispārināt mācību saturu nevis mehāniski to iegaumēt (Maslo, 2015).

Attiecībā uz izglītojamo savstarpējas saskarsmes un uzvedības kultūru satraucošs ir 2015.gadā veiktajā OECD Starptautiskās skolēnu novērtēšanas programmas PISA pētījumā secinājums, ka katrs trešais pusaudzis Latvijas izglītības iestādēs tiek pakļauts vienaudžu fiziskajai un emocionālajai vardarbībai (angļu val. – *bullying*) (OECD, 2017). **Vardarbība pret izglītojamo ir būtisks risks, kas veicina priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu**, un te ir ļoti svarīgs preventīvais darbs. Ir jāatpazīst vardarbība, tās veidi, lai veiksmīgāk īstenotu nepieciešamos pasākumus, kas vienlaikus arī palīdzēs samazināt vai novērst priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Klases kultūra ar savu vērtību sistēmu un uzvedības principiem ļauj pedagogiem ātrāk atpazīt iespējamo vardarbību un izvēlēties atbilstošus paņēmienus preventīvajā darbā. Arī Latvijas Republikas Tiesībsargs ir pievērsis uzmanību vardarbības izpausmēm un darbībai to novēršanā. Tas savā pētījumā ir konstatējis, ka izplatītākās vardarbības pret izglītojamo formas ir: smēķēšana izglītojamā klātbūtnē (59% jebkad ir bijuši šādā situācijā); apsaukāšana, lamāšana, aizvainošana, pazemošana vai kliegšana uz izglītojamo (56%); draudēšana nodarīt fiziskas sāpes (bet tas netiek darīts) (46%); ieplaukāšana, iedunkāšana, grūšana, iesišana vai iekniebšana (37%), pēšana (33%) (LRT, 2015). Pedagogi kā biežāko rīcību vardarbības gadījumos norāda strīda pārtraukšanu, izšķiršanu. Gadījumos, kad izglītojamie dara cits citam pāri, viņiem tiek aizrādīts, ka tā darīt nav pieņemami, un par šādu rīcību tiek ziņots klases audzinātājam.

Izšķir divus vardarbības veidus: vardarbība pret izglītojamo un izglītojamā vardarbība. Vardarbība pret izglītojamo ir emocionālā vardarbība, fiziska vardarbība, seksuālā vardarbība, izstumšana no klases (mobings), novārtā pamešana, u.c. Izglītojamā vardarbība ir vienaudžu

savstarpējā vardarbība, fiziskā vardarbība, agresija, klaiņošana, ilgstošās pasīvās vardarbības upuri, impulsīvie varmākas, u.c. Abi vardarbības veidi veicina priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. To prevencija ir būtiska, lai sekmētu izglītojamā līdzdalību mācību procesā.

Katram no šiem vardarbības gadījumiem ir izstrādāti vienkārši ieteikumi pedagoga rīcībai preventīvā darbā, lai samazinātu vai novērstu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Piemēram, izglītojamā klaiņošana ir viena no tipiskām uzvedības problēmām, kuras sekas bieži ir priekšlaicīga mācību pārtraukšana. Klaiņošana var sevī ietvert mācību nodarbību kavējumus īsākā vai ilgākā laika periodā, neinformējot nevienu par savu prombūtni. Izglītojamajiem ar klaiņošanas noslieci ļoti bieži mācību procesā ir novērojamas mācību grūtības. Tās nav saistītas ar izglītojamā lietpratību vai spējām, bet rodas lielākoties tieši no neapmeklētu nodarbību satura neapguves, kam sekas bieži ir priekšlaicīga mācību pārtraukšana. Mācību grūtību pārvarēšana ir ilgstošs darbs, kuru nav jēgas sākt, ja izglītojamais pats nav ieinteresēts. Ir nepieciešams nodrošināt pedagoga atbalstu izglītojamajam kavētās mācību vielas apguvei. Atsevišķos vispārējos mācību priekšmetos preventīvā darbā veiksmīgi ir darbojusies pāru metode, aicinot vienaudžus pārī mērķtiecīgi apgūt kādu mācību satura devu, kur pārī viens ir izglītojamais ar mācību grūtībām, bet otrs – ar labiem mācību sasniegumiem (Attīstības centrs ģimenei, 2016).

1.tabula

Ieteikumi preventīvajā darbā, izmantojot klases kultūru kā resursu, lai samazinātu vai novērstu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu

Preventīvā darba nolūks	Pasākumi
Izglītojamo līdzdalības mācību procesā veicināšana, lai samazinātu vai novērstu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu.	Veido prasmes saprast sevi, atpazīt un izteikt savas jūtas. Paaugstina spēju patstāvīgi spriest un pieņemt savai dzīvei labvēlīgus lēmumus. Veido prasmes rīkoties daudzveidīgās situācijās. Veido izpratni ne tikai par sevi, bet arī par sadarbības partneriem, kurus neuztver kā konkurentus vai apdraudējumu, kā arī neieslīgst tikai savu grūtību uzsvēršanā. („Cik pedagogam grūti!”, „Cik vecākiem grūti!”, „Cik izglītojamajam grūti starp abiem!”, „Cik briesmīga sabiedrība un samaitāta pasaule!” utt.).

Izglītojamā atkarību (no datora, narkotikām utt.) mazināšana vai novēršana.	Izmantojot dialogu, agrīni iejaucas atkarības riska situācijās, lai samazinātu vai novērstu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Vēlākā stadijā iesaista arī citus profesionāļus (ārstus, sociālos pedagogus, policiju utt.).
Vardarbības pret izglītojamo novēršana.	Veido personisko saikni ar izglītojamajiem, jo viņi bieži vērtē situāciju pretpolos: pedagogs = vara un es = pakļaušanās. Nodrošina stabilu un drošu vidi, kas nemainās – pieaugušais, ar kuru izglītojamais izveido savu uzticības saikni; vienaudžu kolektīvs, kas pieņem izglītojamo. Piesaista atbalsta personālu, kas spēj sadarboties ar ģimeni kopumā.
Izglītojamā vardarbības novēršana.	Veido vidi, kas veicina pozitīvu savstarpējo attiecību veidošanos starp izglītojamajiem. Izmanto aktivitātes, lai apzinātu situāciju un atklātu vardarbības gadījumus. Izmanto aktivitātes un darbības, kas tieši vērstas, lai nepieļautu vardarbības veidošanos izglītojamo vidū.

Pedagoga darbs klases kultūras veidošanā un attīstībā ir nopietns izaicinājums viņa profesionalitātei, jo preventīvais darbs klasē vai grupā ir saistīts ar sadarbības veidošanu ar plaša spektra izglītojamajiem. Tas ir vērsts uz izglītojamā jēgpilnu iesaisti pedagoģiskajā procesā, lai samazinātu vai novērstu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu gan vispārējā izglītībā, gan profesionālajā izglītībā. Tādēļ pedagogiem ir nepieciešams iepazīt šī darba labās prakses paraugus.

7. Labā prakse uzvedībai un sadarbībai klasē

Eiropas Komisijas *Izglītības un apmācības pārskatā* (2017) atzīmēts, ka Latvijā 2016. gadā salīdzinot ar 2013. gadu priekšlaicīgi mācības pārtraukušo skaits ir palielinājies no 9,8 % 2013.gadā uz 10,0 % 2016.gadā. Eiropas Savienības vidējais rādītājs 2016.gadā ir 10,7 % (EK, 2017). Lai samazinātu vai novērstu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu un veicinātu izglītojamo līdzdalību pedagoģiskajā procesā gan vispārējās izglītības, gan profesionālās izglītības iestādēs, svarīgi apzināt esošo labo praksi jeb pedagoģisko pieredzi sadarbības veicināšanā klasē vai grupā. Ir īstenoti vairāki projekti izglītojamo sadarbības veicināšanai un priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas mazināšanai vai novēršanai, kā, piemēram, „Atbalsts pozitīvai uzvedībai” (2011 – 2014), kura mērķis bija izzināt, modelēt, aprobēt un izvērtēt sociālās atstumtības risku

mazināšanas un novēršanas sistēmu 13 – 25 gadus veciem izglītojamajiem 15 pašvaldībās, lai samazinātu to jauniešu skaitu, kas agri pamet mācības un neturpina izglītību, kā arī veicinātu viņu profesionālās ievirzes izglītību un nodarbinātību, stiprinot iesaistīto institūciju kapacitāti, attīstot atbalsta sistēmu un paaugstinot projektā iesaistītā personāla kompetences līmeni. Kopš 2017.gada Izglītības kvalitātes valsts dienests īsteno Eiropas Sociālā fonda projektu "Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai" jeb „PuMPuRS”. Projektā individuālu atbalstu saņem izglītojamie, kuriem ir risks pārtraukt un nepabeigt mācības. Projekts „PuMPuRS” veidots ar mērķi ne tikai sniegt individuālu atbalstu izglītojamajiem, bet arī atbalstīt pedagogus darbā ar priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riska, veicināt kopīgi veidotās atbalsta sistēmas ilgtspēju.

Konkrētie labās prakses piemēri uzvedībai un sadarbībai klasē vai grupā.

1) **Piemērs sadarbības mācību nodarbībā veicināšanai.** Viens no klases vai grupas izglītojamajiem vēstures nodarbībās regulāri strīdas ar pedagogu, cenšoties pedagoga stāstīto „apgāzt” ar dažādiem pretējiem faktiem. Pedagoģs neiesaistās „cīņā” ar šo izglītojamo, gluži pretēji, iedrošina izglītojamo sakot: „Es redzu, ka esi nopietni iedziļinājies vēstures jautājumos, tu man palīdzi visus notikumus izvērtēt kritiski, atklājot, ka vēsturē bieži vien nav vienas patiesības.”

Pēc nodarbības pedagogs iedrošina izglītojamo sadarboties turpmākajās nodarbībās, izvirzot viņu par savu oponentu.(Mārtinsone, Nīmante, Daniela, 2013). Šis piemērs ilustrē, kā var veidot sadarbību starp izglītojamo un pedagogu, kā rezultātā samazinās priekšlaicīga mācību pārtraukšana.

2) **Piemērs līdzdalības un sadarbības klasē vai grupā veicināšanai.** Piederības izjūta veidojas, saliedējot klases kolektīvu, mērķtiecīgi attīstot klases kultūru, iekļaujot ikvienu izglītojamo, lai samazinātu vai novērstu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu. Daudzviet Latvijā jau uzkrātā pieredze liecina, ka labi paņēmiens saliedēšanai un iekļaušanai ietver pavisam vienkāršas lietas, piemēram (Tūna, 2014):

- reāla kopīga darbība (ar rokām un galvu) mācību nodarbībā vai ikvienā situācijā, kurā nav sacensības un dominējošas attiecības;
- pieredzes apmaiņas iespējas, kā arī iespēja demonstrēt savas zināšanas vai prasmes (piemēram, citu valodu zināšanas tiek akceptētas kā stiprā puse un vērtība nevis ignorētas);
- veiksmes stāstu izplatīšana, izmantojot visdažādākos informācijas izplatīšanas kanālus un darot to neformālā, interesantā, uzrunājošā formā;
- kopīga (un sirsnīga!) valsts svētku, kā arī citu klases izglītojamajiem nozīmīgu svētku svinēšana;

- sadarbība – visos līmeņos, t.sk., kopīgas akcijas sabiedrības labā, reālu projektu izstrādāšana un ieviešana, no kā iegūst vietējā sabiedrība un visi jūtas lepni par to, ka spējuši sniegt šo ieguldījumu.

3) Piemērs sadarbības veicināšanai un saliedēšanai, uzsākot mācības jaunā klases vai grupas kolektīvā. Nereti ir gadījumi, kad izglītojamajam, uzsākot mācības citā izglītības iestādē, jaunā klases vai grupas kolektīvā ir grūti adaptēties. Vājas adaptācijas dēļ pastāv risks, ka izglītojamais var priekšlaicīgi pārtraukt mācības. Tādēļ svarīgi īstenot pasākumus un aktivitātes, kas samazina vai novērš priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, veicina izglītojamā līdzdalību pedagoģiskajā procesā (Dembovska, 2014).

Pedagogs: „Es gribu tev uzdāvināt... Šodien dāvināsim savam blakussēdētājam iedomātu dāvanu, noruna būs tāda – dāvināsim kaut ko patīkamu un no visas sirds.” Pēc tam izglītojamie pārrunā un izsaka savu attieksmi – ja dāvana ir iepatikusies, tad jāpasaka ar ko tieši, ja nē, tad kāpēc un ko patiesībā vēlētos iegūt kā dāvanu (10 min.).

Nodarbības dalībnieki sēž uz krēsliem aplī. Vadītājs nostājas centrā, tad viena vieta paliek brīva. Brīvas vietas kreisajā pusē sēdošajam dalībniekam nekavējoties jānosauc sev jauns kaimiņš, nosaucot jebkuru vārdu. Izsauktais dalībnieks skrien un apsēstas brīvajā vietā. Vadošais var ieņemt brīvo vietu tikai tādā gadījumā, ja dalībnieks kavējas izsaukt jaunu vārdu, vai arī izsauc vadošā vārdu (10 min.).

Laika kapsula. Iedomājieties, ka jums ir iespēja izmantot burvju lādīti. Tajā var ielikt 5 lietas, kas raksturotu tieši jūs un jūsu dzīves stilu. Nākamās paaudzes pēc 300 gadiem atvērs šo lādīti un gribēs zināt, kādi notikumi, cilvēki un lietas bija svarīgākās jūsu dzīvē. (Katrs izglītojamais nosauc savas lādītes saturu un paskaidro lietu nozīmi.) (15 min.)

Apkopojums. Kādi ir jautājumi par šodienas nodarbību? Kas patika, kas nepatika. Nosauciet 3 svarīgākās atziņas, ko ieguvāt šodien (5 min.).

Metodiskā atbalsta līdzekļa saturā iekļautie ieteikumi un piemēri sniedz pedagogiem atbalstu pedagoģiskā procesa organizācijā klasē vai grupā, lai samazinātu vai novērstu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, veicinot sadarbību un pozitīvu uzvedību klasē vai grupā, attīstot skolas un klases kultūru vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestādēs, to izmantojot preventīvā darbā, ņemot vērā multikulturālo un multilingvistisko vidi izglītības iestādēs.

Izmantoto avotu saraksts

1. Baltic Institute of Social Science. (2007). *Skolēnu atbiršana pamatskolās. Problēmas risinājumi*. Rīga: Baltic Institute of Social Science.
2. Baltic Institute of Social Science. (2014). *Pētījums par priekšlaicīgas mācību pamešanas iemesliem un riskiem jauniešiem vecuma grupā no 13 līdz 18 gadiem*. Pieejams: <http://www.izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/41.pdf>
3. Baltiņš, M., Hirša, Dz., Kļava, G., Motivāne, K., Valdmanis, J. (2012). *Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā*. Rīga: LVA.
4. Beļickis, I., Blūma, D., Koķe, T., ... u.c. (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
5. Bondere, K. (2017). *Par skolēnu piederības izjūtu skolai*. Pieejams: <http://skolasvards.lv/sleja/viedokli/par-skolenu-piederibas-izjutu-skolai>
6. Cloninger, C. R. (2003). Completing the psychobiological architecture of human personality development: Temperament, Character, & Coherence. In U. M. Staudinger & U. E. R. Lindenberger (Eds.), *Understanding human development: Dialogues with lifespan psychology* (p.159–182). Boston: Kluwer Academic Publishers.
7. Cohen, J., Cardillo, R., Pickeral, T. (2011). *Creating a Climate of Respect*. Pieejams: <http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/sept11/vol69/num01/Creating-a-Climate-of-Respect.aspx>
8. De Korne, H. (2012). Towards new ideologies and pedagogies of multilingualism: innovations in interdisciplinary language education in Luxemburg. In *Language and Education*. Routledge, p. 479 – 500
9. Dembovska, I. (2014). *Iepazīšanās un pašizziņas programma*. Pieejams: <http://rezeknesnovads.lv/wp-content/uploads/2014/05/iepazisanas-progr.pdf>
10. Eiropas Komisija. (2017). *Izglītības un apmācības pārskats (2017). Latvija*. Pieejams: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017-lv_lv.pdf
11. Eiropas Padome. (2011). *Padomes ieteikums par politiku, lai mazinātu m;ac;ibu priekšlaicīgu pārtraukšanu*. Pieejams: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011H0701\(01\)&from=LV](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011H0701(01)&from=LV)
12. Eiropas Padome. (2016). *Padomes secinājumi par priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas mazināšanu un panākumu skolā veicināšanu*. Pieejams: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015XG1215\(03\)&from=LV#ntr15-C_2015417LV.01003601-E0015](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015XG1215(03)&from=LV#ntr15-C_2015417LV.01003601-E0015)
13. Facer, K. (2011). *Learning Futures. Education, technology and social change*. London, New York: Routledge.

14. Fadels, Č., Bialika, M., Trilings, B. (2017). *Četru dimensiju izglītība*. Rīga: SIA „Lielvārds”.
15. Fisher, D., Frey, N., Pumpian, I. (2012). *How to Create a Culture of Achievement in Your School and Classroom*. ASCD.
16. Fullan, M., Langworthy, M. (2014). *A Rich Seam. How new Pedagogies Find Deep Learning*. London: Pearson. Pieejams: http://www.michaelfullan.ca/wp-content/uploads/2014/01/3897.Rich_Seam_web.pdf
17. Gudeta, J. (2016). *Atbildība kā vērtība skolā. Kā veicināt skolēna atbildību pret mācībām, sevi un citiem?* Pieejams: <https://www.visma.lv/blogs/atbildiba-ka-vertiba-skola-ka-veicinat-skolena-atbildibu-pret-macibam-sevi-un-citiem/>
18. Gurbo, M. (2004). Skolotāja darbs Latvijas skolās ar labiem mācību sasniegumiem. // *Izglītības kvalitāte un efektivitāte Latvijā*. Rīga: IZM Izglītības sistēmas attīstības projekts.
19. Hattie, J. (2013). *Visible Learning: A Synthesis of 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. Routledge.
20. Izglītības attīstības centrs. (2017). *Daudzveidība un iekļaušana skolu kopienās*. Pieejams: <http://www.iac.edu.lv/assets/Uploads/Daudzveidiba-un-ieklausana-skolu-kopiena.pdf>
21. Izglītības kvalitātes valsts dienests (IKVD). (2017). *Metodoloģiskās vadlīnijas darbam projektā „Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai”* (8.3.4.0/16/I/001) – Pieejams: www.pumpurs.lv Latvijas Republikas Tiesībsargs. (2015). *Tiesībsarga pētījums par vardarbības pret bērniem izplatību Latvijā*. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/4239_TNS_Vardarbibas_pret_berniem_i_zplatiba_Latvija_2015.pdf
22. Mārtinsons, B., Nīmante, D., Daniela, L. (2013). *Atbalsts pozitīvai uzvedībai (APU)*. Rokasgrāmata. Rīga: Latvijas Universitāte.
23. Maslo, I. (2015) *Jaunu izaicinājumu un to risināšanas iespēju identificēšana un analīze, kas ietekmē pieaugušo (18 – 24 gadi) iesaistīšanos (atgriešanos) mūžmācīšanās procesā*. Rīga: Valsts Izglītības attīstības aģentūra, Latvijas Universitāte.
24. Miltuze, A. (2015). Individīda attīstība. // *Psiholoģija: pamatjautājumi - teorijas un pētījumi*. Zin. red. Mārtinsons, K., Miltuze, A. Rīga: Zvaigzne ABC, 1.sēj., 288.-334.lpp.
25. Ministru kabinets. (2011). *Par Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņēm 2012.–2018.gadam*. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=238195>
26. Nīmante, D. (2007). *Klasvadība*. Rīga: Zvaigzne ABC.
27. OECD. (2017). *PISA 2015 Results (Volume V): Collaborative Problem Solving*. OECD Publishing. Pieejams: <https://www.keepeek.com//Digital-Asset->

- [Management/oecd/education/pisa-2015-results-volume-v/summary/latvian_9bfa5e5f-lv#page1](https://www.oecd.org/management/education/pisa-2015-results-volume-v/summary/latvian_9bfa5e5f-lv#page1)
28. Pāvulēns, J. (2016). Bērnu uzvedības problēmas – izaicinājumi un risinājumi. Pieejams: www.bti.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/Berni_Pavulens.pdf
 29. Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departaments. (2017). *Materiāls darbam ar jauniebraucējiem un reemigrantu bērniem izglītības iestādēs*. Rīga: SIA „UnitedPress Tipogrāfija”.
 30. Rutka, L. (2012). *Pedagoga psiholoģiskā kompetence*. Rīga: RaKa.
 31. Skola 2030. (2018). *Izglītība mūsdienīgai lietpratībai: mācību satura un pieejas apraksts*. Pieejams: <https://domaundari.lv/cepure/Macibu%20satura%20un%20pieejas%20apraksts.pdf>
 32. Skola 2030. (2018). *Vīzija par skolēnu*. Pieejams: <https://www.skola2030.lv/jauns-saturs>
 33. Špona, A. (2004). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa
 34. The Glossary of Education Reform. (2013). *School Culture*. Pieejams: <https://www.edglossary.org/school-culture/>
 35. Tūna, A. (2011). *Starpkultūru saskarsme*. Pieejams: <http://www.integration.lv/uploads/files/informativie-materiali/iacgramatal.pdf>
 36. Tūna, A. (2014). Iekļaujošās pedagoģijas principi: ikviens bērns ir vērtība. // *Ikviens ir gaidīts skolā*. Pieejams: http://www.integration.lv/uploads/files/informativie-materiali/2012/metodiskais_materials_ikviens_ir_gaidits_skola.pdf
 37. Tūna, A. (2016). *Skolas kā daudzfunkcionāla kopienas centra attīstība pārmaiņu apstākļos*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte. Pieejams: http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31363/298-51663-Tuna_Aija_at11102.pdf?sequence=1
 38. UNESCO. (2015). *Fixing the Broken Promise of Education for All. Findings from the Global Initiative on Out-of School Children*. Canada: UNESCO Institute for Statistics.